

[1950'lere doğru Türkiye'de kentler -7] Doğa, ekoloji ve kirlenmeler, afetler

1950'lerde, Türkiye'de kentlerin sahip olduğu küçük-büyük açık alanlar ve eski mahallelerdeki evlerin bahçeleri, buraların sarnıçlar, kuyularla donatılmış olması, kıtılıklara ve zor koşullara göre geliştirilmiş ve tüketimci olmayan kültürel davranış biçimleri vb. göze ilk çarpacak özellikler arasındaydı.

[Akın Atauz](#)

Beykoz Kundura işçi evleri.

08/01/2022

Kentlerin yoğunluğuna, yüzey kaplaması/ dokusuna ve ısı toplayan/ yansıtan yüzeylerine, yeşil alanlarına, egemen rüzgarlara göre geleneksel olarak yönlendirilmiş sokakların (özellikle İzmir ve İstanbul için) varlığına, iklimine ve ekolojik durumuna göre 50'lerin kentlerine göz atalım. Küçük-büyük açık alanlar ve eski mahallelerdeki evlerin bahçeleri, buraların sarnıçlar, kuyularla donatılmış olması, kıtılıklara ve zor koşullara göre geliştirilmiş ve tüketimci olmayan kültürel davranış biçimleri vb. göze ilk çarpacak özellikler...

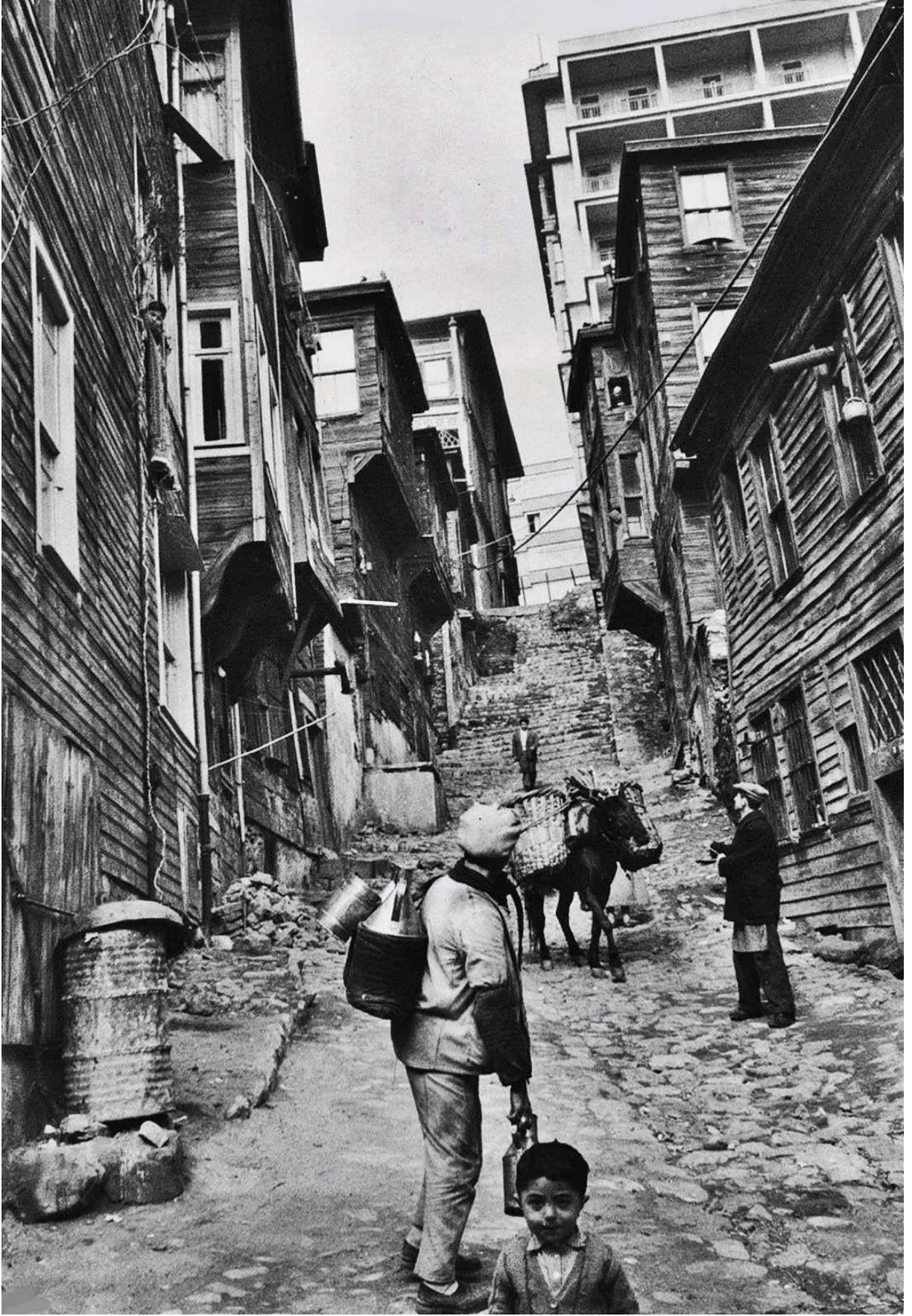
Ekolojik koşullardaki bozulmaların, dengelerdeki çökmelerin ve aşırı kirlenmelerin kentlerde neredeyse olağan hale gelemeden önceki kentsel durumu ve yaşam biçiminin özelliklerini anlayabilmek için belki de teknolojinin, toplumsal dengeleri alt-üst eden bir hızda gelişmesi ve kentsel toplumun ideolojik bakış açısı bakımından bugünden farklı

olan durumuna değinmek gerekecektir. Böylece kentlerde iklim değışikliğini hızlandıran nedenleri daha kolay kavrayabiliriz.

II. DS'den sonra, kentlilerin çevre-doğa-nesneler bakımından sahip olduğu bakış açısına göz atabiliriz. Ancak, bu yazıda çok genel ve yüzeysel bir-kaç betimlemeyle yetinmek zorundayız.

Kentlerdeki toplumsal yaşamın 1960'ların ortasına veya sonuna kadar;

-Belki savaştan yeni çıkmış olan dünyanın bir özelliğı olarak, çeşitlenmesi çok sınırlı olan tüketim mallarıyla yetinebilen, henüz tüketim ekonomisinden ve tüketimci kültürden uzak (üst sınıflarda bile, gösterişçi tüketim alışkanlığının sınırlı/ yok denilecek kadar az rastlandığı) olduğu,

Gümüřsuyu/Sulakçeřme Sokak.

-Tasarrufa önem veren, yoksulluğa daha yakın bir orta sınıfın, ev ekonomisinin sağlayabileceği bütün olanakları ciddiye almakta olduğu (her ailenin kendi içinde birçok mal ve hizmeti, kendi emeği ve bilgisiyle üretmesi/ onarması ve gelecek kuşağa da bu bilgi ve beceriyi aktarıyor olması vb.),

-Dayanıklı tüketim malları piyasasının/ üretim standardının, her malın uzun ömürlü olması/ onarılabilir-yeniden kullanılabilir olması üzerine (ya da “kullan-at mantığının tam tersine göre) kurulduğu,

-Kent ideolojik ortamı, toplumsal değerler ve etik anlayış bakımından (eğer çok “toptancı” ve “aşırı iyimser/ nostaljik”, dolayısıyla geçersiz bulmazsanız) kabaca çizilen şu eskizin parantezinde görülebileceği,

- teknolojik dönüşüm hızının (bugüne göre) daha yavaş olmasının yadırganmadığı,
- toplumların hız (hemen elde etme) beklentisinin, güçlü ve öncelikli olmadığı (daha sabırlı olduğu),
- doğayla ve gerçekle ilişkinin önemseddiği,
- daha az bencil ve rekabetçi, daha çok dayanışmacı ve yardımlaşmacı değerlerin canlı olduğu,
- kırılcı olmayan ve diğer insanla ilişkisinde nezakete önem veren kentli kamusal kültürünün yaşadığı,

bir ortamda gerçekleştiği düşünülebilir.

Haseki Caddesi /Küllüye-Sıbyan Mektebi.

Kentteki ekolojik veriler, kirlenmeler, enerji ve teknoloji kullanımı, atık üretimi

Kentler, daha yoksul ama ekolojik (ve toplumsal/ kültürel) bakımdan daha dengeli, ölçekli ve uyumlu sentezler yaratabiliyordu. Özellikle küçük kentsel yerleşimlerdeki nüfus, 60'ların sonuna kadar kendine özgü nitelikleri olan yerel bir kent kültürüne sahipti. Kent işletmeciliği/ belediye yönetimi de (kanalizasyonların derelere bağlanması ve denize/ göle doğrudan deşarjı dışında) kentsel altyapı, kentsel hizmetlerin sağlanması, salgın hastalıkların denetimi vb. bakımından oldukça etkin bir konumdaydı. Bir imar planına göre gelişmiş bölgelerde teknik hizmetler bakımından hemen bütün yapılarda elektrik, içme suyu ve atıksu için altyapı geliştirilmişti. **İstanbul**'da, daha sonra da **Ankara**'da "Havagazı Fabrikası" olduğunu ve evlerin mutfaklarına gaz sağlayan altyapının bulunduğunu da eklemek gerekir. Yol altyapısı bakımından asfaltlanmış sokakların-caddelerin ve ana arterlerin/ bulvarların genellikle kentlerin modern bölgelerinde, geometrik bir düzenlemeye göre yol ve yaya kaldırımı standartlarında olduğunu, ağaçlandırılmış ve aydınlatılmış olduğunu ve yol altyapısının oldukça minimum bir düzeyde de olsa geçerli trafik hacmine göre yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Modern olmayan kesimlerde ise yol altyapısı sert kaplamalı olsa bile (parke taşı/ arnavut kaldırımı) geçirgen bir yüzeydi. Kentlerde ısı adaları oluşmamıştı.

Üsküdar/Bülbülderesi.

Merkezi iş alanlarında (MİA) gündüzleri özellikle depolama ve "tedarik" işlemlerinin gerektiği bölgelerde (en çok İstanbul'da olmak üzere) yol altyapısında yetersizlik söz konusu olmakla birlikte sorun biraz da kentsel arazi kullanımı sorunu olarak düşünülebilecek düzeydeydi. Başka bir söyleme biçimiyle, eğer nüfus ve yoğunluk artışı

zorlamıyorsa, MİA için taşıma ve ulaşım/ dolaşım sorunları dokuyu parçalamadan ve yıkmadan, tasarım ve politika önlemleriyle çözülebilecek nitelikteydi.

Arazi kullanımı ve kentsel tasarımda yeşil doku, parklardan çok konutların bahçelerinin çokluğuyla sağlanıyordu. Denge, kent içinde genişçe boş alanlar, bağ/bostan/ bahçe/ koru gibi öğelerin bulunmasından (daha çok İstanbul) ve kaldırımların/ refüjlerin çok ciddi bir biçimde ağaçlandırılması, kent içinde çok büyük park ve rekreasyon alanları yaratılmasından kaynaklanıyordu (Ankara: AOÇ, Gençlik Parkı, İzmir: Fuar ve İstanbul: Taksim Gezisi).

Kentin yüzey ölçümü bakımından küçük ve form olarak derişik olması nedenleriyle durumu “[ulaşım](#)” bölümünde belirlenmişti. Bu nedenle kentin her bölümü, özellikle konut alanları çok yüksek olmayan yapı yoğunlukları, bahçeler ve yol boyu ağaçlandırmayla, asfaltlanmış-betonlaşmış (geçirgen olmayan) ve doğal toprak (geçirgen) arasında denge genellikle korunmuştu.

Çamlıbahçe-Bebek arası.

Dereler açıktı ve doğal akış rejimindeydi. Derelerin varlığı dere vadileri (aynı zamanda hava koridorları) ve çevresindeki yeşillendirilmiş/ parklaştırılmış alanlarla kent içinde yeşil koridorlar oluştuyordu. On veya daha uzun bir periyodisiteye göre (bazen yıkıcı) taşkınlar olabiliyordu

Ekolojik durum bakımından özetle, daha az nüfuslu, derişik 1950 kentlerinde/ metropollerde,

- Doğal verilerden (güneş, rüzgar, yağış vb.) daha verimli bir biçimde yararlanılıyor ve topografya-yüzey şekilleri/ kıyı çizgisi değiştirilmiyor,
- İklim parametreleri bakımından (sıcaklıklar, yağışlı mevsimler/ donlu günler, kuraklık ve sonuç olarak en sıcak ve en soğuk günler sayısı, aradaki fark vb.) kışlar daha soğuk, yazlar daha az kavurucu, yağışlar fazla ve kuraklık daha az olarak gözleniyor,
- Afet yıkımları (bazı afet türlerinde) görece yönetilebilir düzeyde olabiliyor,
- Arazi kullanımı ve kent planlaması daha başarılı yürütülüyor, ısı adaları oluşmuyor,
- Açık yeşil alanlar (kamusal, yarı-kamusal ve özel yeşil alanlar) korunuyor/ yaşıyor,
- yürüyüş yollarının ve hava koridorları etkin biçimde kullanılıyor,
- kent içi tarım (bostan) ve orman (koru) arazileri korunuyor, veya kamuya ait (özellikle askeri alanlarda, kamuya ait sanayi tesislerinde) geniş kampuslar yaratılabilir ve geliştiriliyor,
- kentin geçirgen olan- olmayan yüzeylerle kaplanmasında denge sağlanıyor,
- kentin çevresindeki tarım alanları istila edilmiyor ve
- tarımsal toprak/ meralar, kimyasal gübrelerle ve tarım ilaçlarıyla kirlenmiyor/ yerli tohumlar kullanılıyor,

Ankara İstasyon Caddesi, Gençlik Parkı, Opera Binası, İstanbul Caddesi.

bu nedenle,

- kentlerde gıda güvenliği sağlanıyor (yerel türler, sadece mevsiminde pazarlanıyor)
- doğal veriler kullanılıyor, bio-çeşitlilik azalmıyor (kent içi hayvanlar ve ağaç/ bitkiler/ böcekler vb.)

- su dengeleri sağlanıyor (kent içinde, azalan sayıda evde olsa da, yağmur hasadı/ sarnıçlama yapılıyor, kuyular kullanılıyor ve toprağın geçirgenliği azaltılmadığı için, yeraltı sularının dengesi korunuyor)

-Ulaşımda (kirletici) inorganik enerji kullanımı en alt düzeyde tutulabiliyor,

- yayalık işlevsel ve etkin kullanılıyor,
- kamu ulaşım/ taşıma türleri diğer ulaşım türleriyle (ve giderek yarı-kamusal denilebilecek sistemlerle/ dolmuşla) eklenerek yaygın biçimde kullanılıyor,
- özel araç trafiği yok denecek düzeyde gerçekleşiyor,

-Kirlenmelerde ve atık yönetiminde:

- katı atık (ambalaj sanayii öncesinde olduğu için, nicelik olarak az ve kompozisyon olarak fazla çeşitlenmemiş -soba külleri hariç-organik çöp ağırlıklı),
- kirlı sular (kanalizasyonlar derelere karışıyor veya doğrudan göl ve denizlere deşarj ediliyor),
- hava kirlenmesi (ısı yalıtımı olmayan konutlarda sobayla ısınılıyor ve kullanılan kömür, bazen kömürle çalışan enerji santralleri ve kent içindeki fabrikalar nedeniyle),
- gürültü (göreli olarak, yok denilecek kadar az veya genellikle insan kaynaklı) konularında etkinlik söz konusu olmasa da, limitlerin altında kalınabiliyordu.

Ankara.

Kentlerin ekolojik olarak içinde bulunduğu koşulları/ mekansal özellikleri ve kentlerdeki yaşamı biçimlendiren toplumsal ve ideolojik ortamı betimlemeye çalışırken çizilen bu eskiz belki oldukça idealist ve gerçeklerden uzak bir güzelleme olarak görülebilir. Öznellik dozu bu kadar yüksek olan bir betimin doğru ve her kent için tam geçerli olduğu

iddiasından çok, zaten yaklaşık bir durumla ilgili ipuçlarıyla düşünceyi canlandırmak amaçlanıyor.

Gelecek hafta, kentlerin geçirdiği evrimi, bütünüyle ve iklim değişikliğine karşı nasıl hazırlanabileceğimiz açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Akın Atauz